

Šalis, kurioje nėra pamirštų žmonių

Parengta pagal kandidatės į Lietuvos Respublikos prezidentus Ingridos Šimonytės susitarimo dėl Lietuvos programinės krypties pristatyme Šiauliuose pasakytą kalbą.

Pakalbėkime šiandien ne apie užsienio politiką, Europos Sąjungą, jos ateitį ar globalius dalykus. Pasikalbėkime apie savo namus ir ką turime čia ir ką privalome išspręsti. Šią temą pavadinau „Šalis, kurioje nėra pamirštų žmonių“, nes norėčiau, kad mūsų šalyje jų nebūtų.

Šiauliai – išskirtinis miestas. Pradėkime nuo to, kad tai yra bene vienintelis miestas, turintis savo tarmę, o toje tarmėje yra aibė mažybinių žodelyčių, bet tai toli gražu ne viskas.

Šiauliai savy talpina tokius iš pirmo žvilgsnio gan nelengvai derančius dalykus: iš vienos pusės – tvirtą ir kietą būdą, iš kitos pusės – menišką, jautrią, kūrybišką sielą. Nes būtent Šiauliuose subrendo ir tebebręsta tiek daug puikių Lietuvos muzikantų, kurie pakeitė ir tebekeičia Lietuvos muzikos veidą.

Taigi aš pagalvojau apie Šiaulius, ką aš žjiūriu kaip ta tikrą cinkelį – tai yra miestas, kuriame net ir turint skirtingus įsivaizdavimus ar skirtingus polius yra įmanoma sugyventi. O jei įmanoma sugyventi, vadinasi – įmanoma susitarti.

Šiauliai mus moko susitarimo.

Į problemas turime žvelgti atviromis akimis

Gyvename nuolat kintančiais, technologinės pažangos pažymėtais laikais. Tai esmingai keičia žmonių gyvenimus, tarpusavio santykius ir būdus, kaip jie užsidirba pragyvenimui. Žmonių judėjimas – iš atokesnių vietovių į miestus, iš Lietuvos – į kitas šalis, tampa kasdienybe, kuri labai smarkia keičia mūsų paveikslą.

Tačiau kartu matome ir tai, kad daliai visuomenės labai sėkmingai besinaudojant šiomis galimybėmis ir šia kaita, kita dalis, tegul ir gyvena geriau nei prieš dvidešimtį metų, nė iš tolo negali susilyginti tais gerbūvio kilimo tempais su sėkmingąja Lietuvos dalimi, o santykinai kartais yra net blogesnėje padėtyje, nei blogiausios krizės laikais.

Dažnai statistikoje naudojami absoliutūs dydžiai nelabai ką pasako žmonėms ir apie žmones. Šią problemą iliustruoja ir diskusija apie skurdą. Kuomet paskelbiami skurdo rodikliai, mes juk mažai kalbame apie tai, kiek šimtais ar tūkstančiais žmonių neturi ko valgyti, kuo apsirengti, neturi kur paslėpti nuo lietaus. Kalbame apie tai, kokioje padėtyje yra mažiausių pajamų gavėjai lyginant su kitais visuomenės nariais. Vadinasi – kalbame santykinai. Tad net jeigu staiga visų pajamos padidėtų kelis kartus, poveikslas, tiesą sakant, nelabai pasikeistų, todėl, kad žmonių pasiskirstymas nuo žemiausias pajamas gaunančių iki didžiausias pajamas gaunančių nelabai pasikeistų, net jei pajamas padidintume tūkstantį kartų. Pajamų nelygybė mūsų valstybėje yra labai didelė, o tai taip pat santykinis rodiklis, kuris rodo, kad gerėjant bendram gyvenimo lygiui – rezultatas pasiskirsto netolygiai.

Bet ar verta diskutuoti apie dalykus, kurie negali būti pakeisti net padidinus visų pajamas pagerinus tūkstantį kartų? Gal jie neturi jokios prasmės, gal jie manipuliatyvūs? Kas pasakė, kad

būtent 60 procentų vidurio yra ta santykinio skurdo riba?

Galime taip diskutuoti, bet vargu ar sulauksime sėkmės. Nes žmogui svarbu ne tik tai, kiek absoliučiai jis turi savo kišenėje ar banko sąskaitoje, bet ir kur jis yra santykinai kitų visuomenės narių atžvilgiu. Žmogui svarbus jo socialinis statusas, nuo kurio priklauso ir jo savivertė.

Tad kuo daugiau turime žmonių, kurie laiko save nuvertintais, tuo lengviau tokioje aplinkoje yra kurti sąmokslų teorijas, o gal net imtis „seno gero“ bandymo jėga perdalinti išteklius. Todėl turime atviromis akimis žvelgti į šias problemas, kurios atskiria dalį mūsų visuomenės nuo sėkmės, ir bandyti jas spręsti.

Svarbus kiekvienas

Ilgalaikė mūsų visuomenės sėkmė, esu tikra, priklauso nuo mūsų vaikų sėkmės. Jų pasirinkimo galimybės bus kone neribotos. Tačiau tam, kad jie jomis galėtų pasinaudoti ir sėkmingai kurti savo ateitį, mes turime suteikti tiems vaikams vienodos pradžios galimybę. Tad ypatinai svarbu, kad mokymo kokybė būtų panaši, nepriklausomai nuo to, kurioje Lietuvos vietoje vaikas gyvena, ar kokioje šeimoje – daugiau ar mažiau sėkmingoje – jis gimė. Tai turėtų būti mūsų visuomenės įsipareigojimas mūsų vaikams. Todėl kaskart, kai norime pasiduoti lengvai pagundai padidinti vienokias ar kitokias išmokas, kurias padidinti mums leidžia ekonomikos augimas, užduokime sau klausimą apie alternatyvas: ar dėl to nebus taip, kad kažkas iš mūsų vaikų negaus geros mokyklos priimtiniu atstumu?

Vaikų tėvai, o dažniausiai vis dėlto mamos, susiduria su iššūkiais derinant profesinę veiklą ir šeimos įsipareigojimus. Lietuvos moterys uždirba mažiau nei vyrai, nes jų daugiau menkliau apmokamuose, neretai iš biudžeto, darbuose, jų karjeros galimybės yra apsunkintos, nes moterys susilaukia „baudos už motinystę“. Mes labai daug laiko praleidžiame diskutuodami, kas yra teisinga šeima, kaip ją teisingai apibrėžti, kiek laiko tėvai turi praleisti su savo gimusiu kūdikiu, kažkodėl vadindami tai „atostogomis“, kiek pinigų turime mokėti už tai, kad kažkas nutarė susilaukti vaiko. Tačiau niekas nepaskatins labiau susilaukti vaikų, negu saugumo jausmas. Jausmas, kad tavo sprendimas yra įvertinamas ne tik tada, kai vaikas gimė, bet ir kitais gyvenimo etapais: yra reikiama infrastruktūra ir paslaugos, galimybės tėvams derinti darbą ir rūpestį vaikais.

Visuomenės brandą iliustruoja ne tik jos požiūris į vaikus, bet ir tai, kaip joje jaučiasi tie žmonės, kuriems kartais sunkiau pasirūpinti savimi: bedarbiai, senoliai, neįgalieji. Lietuva susiduria su senstančios visuomenės problema ir tai nėra tik Lietuvos problema. Lietuvoje daug žmonių, kurie didžiąją savo darbingo gyvenimo dalį išdirbo sovietų valdžiai ir šiandien yra visiškai priklausomi nuo mūsų visų įsipareigojimo jiems. Ar galime užtikrinti jiems orų gyvenimą senatvėje? Juolab, kad tas orus gyvenimas neturi būti suprantamas tiesiogiai, kaip pensijos dydis.

Nemažiau svarbu ir tinkamos viešosios paslaugos: sveikatos apsaugos ir socialinės, ypač sudėtinga sveikatos problemų kamuojamų senjorų padėtis, taip pat ir jos šeimos narių. Ilgalaikę sveikatos priežiūros ir slaugos sistemą skandina ir biurokratija, paslaugos diegiamos ten, kur jų nelabai trūksta, o tos paslaugos, kurių trūksta labai – tampa vis labiau ir labiau neprieinamos. Žmonės neturinčius darbo dažnai demotyvuojame to darbo siekti, ypač demotyvuoja, jeigu vos pradėjęs šiek tiek uždirbti, staiga netenki visos aibės privilegijų ir lengvatų, kurias turėjai – tai iš esmės reiškia šimtaprocentinius mokesčius. Tokių būdu pratiname išugdome žmones

verčiau rinktis būti išlaikomais, o galbūt prisidurti kokia neapmokestinta ar pusiau legalia veikla, bet ne būti atsakingais ir reikliais mokesčių mokėtojais. Su tomis pačiomis problemomis susiduria ir žmonės su negalia. Neišspręsti ne tik jų priežiūros ir globos klausimai – mes vis dar praktiškai neturime sąlygų šiems žmonėms būti pilnateisiais mūsų visuomenės nariais, neužtikriname galimybių judėti, dirbti ir pramogauti. Žmogus su negalia yra lygiavertis visuomenės narys ir brandžios visuomenės pareiga, kad visi jos nariai būtų tokiais ir jaustųsi. Įstatymuose ir požiūryje tebeįsivertinti sovietinis tvaikas, kai apie savo neįgaliuosius esame linkę pamiršti, atskirdami juos nuo visuomenės atskirose mokyklose, darbovietėse, institucijose.

Ligšiolinė mūsų politika, gaila, bet dažniausiai buvo paremta bandymu „išsipirkti“ – įvairiomis išmokomis, kompensacijomis, priedais ir priemokomis bandome paslėpti faktą, kad nepajėgiame užtikrinti vaikų auginančioms šeimoms, senjorams, neįgaliesiems ir juos globojantiems asmenims to, ko jiems labiausiai reikia – paslaugų, kurios leistų augintojams ir globotojams neiškristi iš gyvenimo, o auginamiems ir globojamiems – jaustis visuomenės dalimi.

Dar blogiau, kad šias problemas dabar dažnai bandome kamšyti ES parama, kurdami įvairius „projektus“, kuriais laikinai ir labai ribotam ratui žmonių kiek pagelbėjame. Tačiau pasibaigus projektui žmonės liks, o dar ir neišspręstas klausimas ir nuoskauda, kad kažkam nuolat pritrūksta dėmesio.

Ką norėčiau pasiekti kaip Prezidentė?

Tikras ir nuoširdus šių problemų sprendimas nėra įmanomas, jeigu negrįšime prie pamatinio klausimo: ar visa tai mums, kaip visuomenei, svarbu? Ligšioliniai užkeikimai, kad mums svarbu viskas, paraleliai mažinant viešuosius išteklius šioms problemoms spręsti, viską optimizuojant ir tikintis, kad ES donoriai sutiks toliau spręsti mūsų nesprendžiamas problemas – yra kelias į niekur. Būtent neatitikimas tarp girdimų pažadų ir realybės yra vienas esminių neteisingumo ir nesaugumo jausmo šaltinių mūsų visuomenėje.

Todėl siūlau grįžti prie to klausimo, kuris nebandomas spręsti trečią dešimtį – išgryninti ribas tarp mūsų bendra ir kiekvieno atskira ir pasiekti susitarimą vardan Lietuvos, kuris apibrėžtų, kokios valstybės galiausiai siekiame, t. y. kiek mūsų visų sukuriamos gerovės yra padedama ant bendro stalo mūsų, tam, kad būtų skirta mūsų bendriems poreikiams spręsti, iš kurių nebūtinai atgausime tiek, kiek įmokame, bet tai normalu. Mums svarbiausia, kaip bendrasis gėris būtų užtikrintas – kaip naštą paskirstyti visuomenės nariams, kad tai būtų teisinga – antras klausimas.

Nesu naivi – tai nėra paprastas uždavinys. Idealiu atveju tai reikštų karštus debatus tarp skirtingoms politinėms kryptims atstovaujančių politikų, o pasiektas sprendimas tereikštų daugiau mažiau priimtina konsensusą. Tačiau kelias, kai kavaleristiškai tariamasi dėl atskirų sektorių (švietimo, sveikatos apsaugos) – yra kelias į niekur, nes tai neleidžia matyti bendro vaizdo ir viso valstybės bei piliečių tarpusavio įsipareigojimų masto. Dėl šios priežasties dalis politikų geba priešinti išlaidų gynybai didinimą su socialinėmis reikmėmis – žiū, ten dėl kažko susitarta, bet gal galime persitarti kitaip, bet tokio priešinio negalėtų būti, jeigu kalbėtume apie viską, kas mums svarbu, ką patikime bendram reikalui.

Modernios valstybės ypatybė yra ta, kad 2/3 viešųjų išlaidų tenka socialinei ir sveikatos apsaugai bei švietimui, priešingai paplitusiam įsistiklinimui, jog surinkti mokesčių mokėtojų pinigai

išdalunami biurokratams ir kariuomenei. Diskusija apie mokesčius Lietuvoje jau trečią dešimtmetį apsiriboja klišėmis ir gyvena visiškai atskirą nuo viešųjų paslaugų gyvenimą. Šią diskusiją dar labiau apsunkina žinojimas, kad mokesčių sistemoje esama privilegijuotųjų, kurių vaikų lavinimą ar tėvų vaistus finansuoja daug kuklesnes pajamas gaunantieji.

Susitarimo krypties atrama - mūsų krikščioniškoje tapatybėje

Tad būtina grįžti prie pamatinių klausimų: tartis ir susitarti dėl valstybės krypties ir prioritetų. Kalbėtis reikia tiesiai ir atvirai: status quo išlaikymas galiausiai pareikalaus radikalių apsisprendimų dėl to, kurios valstybės paslaugos – švietimo, sveikatos apsaugos, socialinės globos – bus visiškai ar iš dalies privatizuotos ir tai vyks chaotišku ir neskaidriu būdu, vaikų tėvams, senolių vaikams ar ligonių artimiesiems vis didesnę ir didesnę dalį mokslo, gydymosi, socialinės pagalbos išlaidų dengiant iš savo kišenės, ir vis gūžčiojant pečiais, kur yra tai, kas mums lyg ir priklauso?

Lietuva vis dar gerokai atsilieka nuo europietiškos gerovės, vis dar nesame sukūrę europietiškos viešųjų paslaugų sistemos. Reikia suprasti ir tai, kad pačiai Europai gali tekti keisti tai, kas atrodė nekintama ir privaloma nuo pat XIX amžiaus pabaigos. Tad mes galime jau dabar atsižvelgti į XXI amžiaus iššūkius ir siekti tokio modelio, kuris viena vertus užtikrintų bendro susitarimo įgyvendinimą, kita vertus – nepakeliamos skolos našta neprislėgtų mūsų vaikų ir anūkų. Jeigu pasiektume šio sutarimo, galėtume darniau ir nuosekliau eiti į priekį nepriklausomai nuo to, kas kuriuo metu yra valdžioje, kas – opozicijoje.

Negyvename tuštumoje: tiek Europos Sąjungos, tiek dar labiau – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos rodikliai, net ir talpinantys labai skirtingas patirtis, leistų mums apsibrėžti tikslus, kokių paslaugų standartų norime siekti švietimo, sveikatos apsaugos, neįgalųjų integracijos ar socialinės rūpybos srityse. Ligšiolinis veikimo būdas, deja, bet šių problemų neišspręs – leis tik plūduriuoti stebint, kaip akyse menksta šių paslaugų kokybė.

Manau, kad tinkamiausia konsensuso kryptis būtų tvirta atrama mūsų krikščioniškoje tapatybėje turinčiam keliui: nepaisant to, kiek kiekvienas iš mūsų esame uoliai tikintis, mums yra įgimtas supratimas, kad privalome pasirūpinti mažais, senais ir silpnaisiais – turime vienas kitą remti. Kartu yra įgimtas supratimas, kad už savo pasirinkimus ir gerovę, taipogi esame atsakingi ir patys, nelaukdami nuolat, kai šiuos klausimus išspręs kažkas trečias, kuris mums viską privalo.

Valstybę kuriame kiekvienas mūsų

Prezidentas negali vienas pats sukurti ir paleisti į gyvenimą šalies ekonominio ir socialinio modelio. Nėra jokio atskirai paimto įstatymo, kurias galėtų šias problemas išspręsti, o Prezidentui tereiktų tik tokį įstatymą parašyti ir pateikti Seimui. Galiausiai mus skiria skirtingos vertybinės nuostatos, dėl to, kiek mes norime tos valstybės dalyvavimo mūsų gyvenime, bet svarbu, kad mes žinotume savo pasirinkimų kainą. Tačiau tai nėra priežastis neieškoti sutarimo, nepaisant to, kad galbūt esame liberalių, socialdemokratiškos ar konservatyvių pažiūrų, to, kas turi būti mūsų ekonominio-socialinio modelio elementarūs griaučiai. Paskyrai politinei jėgai valdžioje gali būti nedrąsu imtis atsakomybės vienai, žinant, kad kritikos gali būti daug, o vaisiai ateis tik vėliau, tačiau stabčiojimas reiškia tik dar didesnius nuostolius visuomenei.

Todėl sieksiu šalies politinio, verslo, akademinio, pilietinės visuomenės elito diskusijos ir sutarimo šiuo principiniu klausimu. Lietuvos žmonės yra nusipelnę būti išvaduoti iš amžinų prieštarų ir sulaukti aiškumo, kur prasideda ir pasibaigia jų asmeninė atsakomybė.

Lietuvos žmonės yra nusipelnę, kad po kiekvienų Seimo rinkimų jų neištiktų nauja švietimo, sveikatos ar pensijų reforma – tik tokiu atveju galėsime rimtai kalbėti, kad mokytojas ar medicinas yra prestižinė profesija, reikalauti iš savo valstybės tarnautojų, sudaryti galimybes besirūpinantiems mažais ir senais ar ligotais derinti savo rūpestį su dalyvavimu visuomenėje, neuždaryti namuose, neiškristi iš profesinės veiklos save pasmerkiant skurdžiai senatvei – tik tada suteiksime neįgaliesiems paslaugas, jiems reikalingas jaustis pilnaverčiais visuomenės nariais.

Bet svarbiausia šiame kelyje yra supratimas, kad valstybė nėra trečiasis asmuo mūsų atžvilgiu – Seimas ar Prezidentas nėra mūsų viršininkas, kuris gali pats sau viską nutarti, o mes tik lauksime, kad viskas būtų gerai.

Valstybė esame mes patys, todėl niekas kitas, kaip tik mes patys, ir turime imtis išspręsti problemas, kurios mums trukdo judėti į priekį, net jei kartais apie tai diskutuoti nėra labai malonu. Esu įsitikinusi, kad veikdami kartu, siekdami susitarimo, mes pakeliui įgysime ir daugiau pasitikėjimo savimi, kuris yra mūsų tolesnės sėkmės laidas, ir vieni kitais. Labai svarbu, kad mūsų šalyje neliktų pamirštų žmonių, kad kiekvienas jaustųsi svarbus.

Rengiantis kitoms diskusijoms, man iškilo dviejų žodžių junginys „Lietuva nepasiduoda“, kaip mano kampanijos moto. Tai štai Lietuva nepasiduos įtikinėjimams, kad negalime susitarti – galime jei norime ir jeigu tikime, kad valstybė – tai mes ir niekas kitas be mūsų tos valstybės nesukurs.

Ačiū Jums labai.